

ПЕРША КОЛЕКТИВІЗАЦІЯ У ПРИКАРПАТТІ (1939 – 1941 рр.)

В статті йдеться про прихід Червоної Армії на територію Західної України; перші спроби більшовиків створити колективні господарства (1939 – 1941 рр.); аналізуються методи та засоби агітації місцевого населення.

Ключові слова: колективізація, колгоспи, церкви, реманент, селяни.

В кінці 30-х років ХХ ст., захопивши Австрію, а згодом і Австро-Угорщину, наступною країною в експансіоністських планах Гітлера була Польща. Створюючи собі підтримку на Сході, щоб не наражатися на два фронти, Гітлер шукав підтримки з боку Сталіна, жертвуючи західноукраїнськими та білоруськими землями. Внаслідок успішного задуму 23 серпня 1939 року був підписаний нацистсько-радянський пакт Молотова-Рібентропа, що дало Гітлеру можливість розпочати Другу Світову війну¹. Другим пунктом цього таємного протоколу було: "У разі територіально-політичних змін в областях, що входять до складу Польської держави, кордон сфер інтересів Німеччини та СРСР буде приблизно проходити по лінії річок Нарев, Вісла і Сян"². 1 вересня 1939 року гітлерівська Німеччина напала на Польщу, розпочавши тим самим Другу Світову війну, а за три тижні ця держава перестала існувати.

Не дочекавшись захоплення Варшави, Сталін 17 вересня особисто відредагував ноту, яку відправили усім посольствам. У ній йшлося: "Радянський уряд не може байдуже ставитися до того, що єдинокровні брати – українці та білоруси, які проживають на території Польщі, кинуті напризволяще, залишилися беззахисними. Через такі обставини радянський уряд дав розпорядження Головному Командуванню Червоної армії дати наказ перейти кордон і взяти під свій захист життя й майно населення Західної України та Західної Білорусії"³, що й було зроблено. Наступного дня над цими територіями з літаків розкидали листівки з написами "Забірайте до своїх рук панську землю... скидайте владу поміщиків, беріть владу до своїх рук, вирішуйте самі свою долю!... до зброї, наші брати, ми з вами!... нехай живе багатомільйонний український народ!"⁴.

Відтак 17 вересня 1939 р. Червона армія перейшла західноукраїнський кордон, а у зверненні головнокомандуючого С.Тимошенка до селян йшлося про те, що вони йдуть визволяти своїх братів із Західної України від загарбників, щоб захистити їх від загрози розорення, позбавити мук і страждань⁵.

У вересні 1939 року західноукраїнське населення зустрічало "перші совіти" або "перших москалів" – так пізніше називали їх місцеві жителі⁶. У багатьох селах були споруджені тріумфальні арки, вбрані квітами, в інших – на честь "визволителів" відбувались стихійні мітинги з танцями та піснями⁷.

Цікавим є той факт, як діти сприймали більшовиків під час таких зустрічей. Петруняк Яків Ількович 1933 р.н. з с. Гавриляк, що біля Обертина, маючи на той час 6 років, добре запам'ятав приїзд "перших москалів": "Ми були малі, а так хотілося першими їх побачити. Батьки казали, що вони з рогами. То ми бігли наперед села на гору і там їх чекали. Підїхали вони до гори, а ми віглядаємо де у них ті роги. А то шапки були такі гострі із зірками. Стали вони біля нас, а командир пішов, узяв хліб і покотив ногою на початок колони. Потім дістав ніж і обрізав краї, що вімастилися в болото та й кинув на землю. Як ми були тим здивовані, що за люди такі, чого так до хліба відносяться"⁸.

Цікавим є спомин Миколи Ласійчука, 1924 р.н., що народився в с. Воскресінці біля самої Коломиї. З нього видно, що діти не знаючи нічого про більшовиків, не раз насміхалися з них.

"В нашому класі було два учні зі Східної України, то вони казали не насміхатися, бо хтось із вас за це попаде в клопіт. Ми їх послушали"⁹.

По-різному ставилися до більшовиків представники різних соціальних верств населення Прикарпаття. Малограмотні селяни та біднота з надією вірили в отримання дармового прибутку за рахунок заможного сусіда. Деякі щиро вважали, що керування совітів подарує їм краще життя.

Одразу ж після приходу Червоної Армії, класифікувавши селян на куркулів (заможних), середняків та бідних, більшовиками були створені комітети з сільської бідноти та тимчасові управління. В першу чергу, такі комітети допомагали біднішим, влаштовували їх на роботу, переселяли із підвалів та бараків до облаштованих квартир, розподіляли між ними поміщицькі та церковні землі¹⁰. Були відриті медичні пункти з безоплатним обслуговуванням, дітей бідних та середняків було відправлено в школи, на місцях були проведені збори з вибору голів сільрад¹¹.

Аби швидше радянізувати західноукраїнське населення та утвердити більшовицький лад, до різних соціальних верств "совіти" застосовували різні методи агітації. Це були методи, перевірені на жителях Центральної та Східної України. Відтак, найбідніших агітували шляхом залучення до своїх лав, роздаванням награбованого у поміщиків та силоміць відібраного у заможніших господарів. З різних джерел бачимо, що тим, хто перший вступив до колгоспу а також тим, хто брав участь в організованих більшовиками заходах, що засуджувалися місцевими громадами, наприклад – танцях у Страстну п'ятницю 1940 р. тощо, продавали мануфактуру, одяг та взуття.

Цікавим є факт, коли 1940 р. в с. Гавриляк Обертинського району люди пішли до церкви на Великдень, а дівчата, що вступили да лав більшовиків білили новостворений клуб. Підійшовши до церкви вони почали глузувати, "а як же ж нам перехреститься, коли руки у вапні, може лівою..."¹² Фактом є те, що ці ж дівчата пробули всю нічну службу у церкві на колінах. Таким чином, бачимо, що до лав більшовиків чи то до колгоспів люди вступали з різних міркувань – через залякування, натравлювання, страх, а також через різні заохочення та обіцянки, які в подальшому виявилися суцільним обманом.

Деякі селяни, знаючи про колективізацію та Голодомор 1923 – 1933 років в Україні, та боячись вислання в Сибір, відмовлялися від своїх статків, щоб вступити до лав комуністів та зайняти хоч абияку посаду. Микола Ласійчук з Воскресінців згадував: "Людей скликали на мітинги... Пригадую, як вибирали крамарку до сільської кооперативи. Кандидатки на цю посаду мусіли прилюдно розказати про своє життя. Це вважали за демократію, але насправді це було облудою. Один із життєписів мені запам'ятався, а саме: "я дочка бідняків, працювала ціле життя на куркулів". Всі вибухнули сміхом. Всі знали що її мама працювала перекупкою на коломийському ринку. Ця дівчина не працювала... влітку вигрівалася на сонці біля Пруту"¹³.

Проте не всі ставилися до приходу більшовиків однаково. Місцева інтелігенція, представники "Просвіти", національно-свідомі та старші жителі ставилися з недовірою до нових окупантів. Користуючись різною забороненою інформацією, галицькою пресою та з відчитів, які проводили читальні "Просвіти", більшість з них знали про насильницьку колективізацію та штучно організований московською верхівкою Голодомор 1932 – 1933 років в Україні, що забрав мільйони життів. Наприклад, у селі Голоскова більшість селян були ознайомлені із діяльністю совітів в Україні, тому що хтось завіз альбом із 30 фотографіями більшовицьких комісарів під назвою "Кати України"¹⁴.

Та й радянська влада недовго "загравала" із західноукраїнським населенням, аби заволодіти їхніми "головами та серцями". Водночас із "позитивними" зрушеннями для бідняків в селах Західної України розпочалися репресії, масові розкуркулення та депортації заможних родин. Представники більшовицької влади зі своїм атеїстичним світоглядом почали закривати читальні "Просвіти", церкви, відкривати клуби, створювати колективні господарства (колгоспи), артілі, МТС (машино-тракторні станції). Запроваджений паспортний режим не дозволяв селянам переїжджати.

В Західній Україні колективізацію почали проводити швидкими темпами, аби не відставали від УРСР. По Станіславщині з вересня 1939 р. по 1940 р. було організовано 77 колгоспів, в які було примусово загнано 6000 господарств, а станом на 1 червня 1941 р. кількість колгоспів досягла 295¹⁵. Одним із перших у Західній Україні був створений колгосп "Нове життя" у с. Верхній Вербіж під Коломиєю в 1939 році. Правління знаходилося у господарстві розкуркуленого та вивезеного в Сибір Миколи Ковбаснюка¹⁶. Реманент, коні та худобу відбирали у господарів та ввозили у новостворений колгосп.

До колективізації 1939 р. на території Західної України були свої звичаї, традиції, вірування. Діти зверталися до своїх батьків за давнім українським звичаєм на "ви", а також говорили їм "нене" і "дєдьо". То було ознакою високої культури та поваги. Після приходу совітів дітей учили вже казати тато і мама і на "ти"¹⁷. Найбільший авторитет у селі мав віт та священик, їх поважали як дорослі, так і малі. Наприклад, як були вечорниці в селі, і йшов хтось із цих людей, то музики переставали грати, чекали доки молодь привітається з ними. Віт та священик заповідали їм, аби не набувалися (не вживали спиртного) та й не билися, не кривдили один одного та й не ганьбили батьків своїх¹⁸. Прихід "визволителів" та колективізація внесли свої зміни і в традиційне та культурне життя селян. Не можна було вітатися "Слава Ісусу Христу" та відповідати: "Слава навіки Богу", нова влада вчила вітатися "Добрий день". Цьому навчали і дітей у школі, і колгоспників, і тих, хто вступив до лав більшовиків. Але багато людей між собою віталися за старими звичаями. Заборонено було вітатися у релігійні свята "Христос ся рождає!" та "Христос воскрес". Равлюк Ганна Миколаївна жителька села Гавриляк розповідає: "На Великдень 1940 р. мама привіталася з партійцем "Христос воскрес", а він їм: "Что ты сказала?" і наставив обріз. А мама кажуть "Добрий день", а він "Иди!"¹⁹.

Грабуючи та висилаючи із західноукраїнських сіл заможних господарів, більшовики не залишали в спокої і місцевих священиків. Їхнє майно розбирали, а будинки забирали під гаслами, що це державна власність а не приватна. В 1940-х рр. в селах Прикарпаття влада почала закривати церкви. Так, в селі Гавриляк, коли закривали церкву селяни розбирали та переховували у себе церковне начиння. Равлюк Ганна Іллівна, 1933 р.н. розповідала: "Що її тато заховав церковні книги, аби уберегти, а коли під час Другої Світової війни людей з села "вакували" (евакуйовували), то книги залишилися схованими, після повернення додому все було перенишпорено і книг уже не було. Така ж доля спіткала більшу частину церковних цінностей, які селяни переховували чекаючи кращих часів. Після закінчення війни у багатьох селах Прикарпаття храми почали знову відкривати, але лише Московського патріархату. Греко-католицька ж церква надовго перейшла у підпілля.

Хоча частина церков і відновила свою діяльність, переслідування більшовиками "невірних" партії священиків продовжувалася. Калин Анна Андріївна 1929 р.н. з с. Чортовець Городенківського району розповідала, що церква була, але дітей хрестити ходили під вечір до священика додому, аби ніхто не бачив. Люди боялися доносів на них, а большевицьких сексот (з російської "секретний сотрудник") на той час було багато. Та і до церкви, хоч і відновленої люди боялися йти. Недовіра і страх почав оселятися в душах людей. Всі ще пам'ятають як роздавали поміщицькі та церковні землі, худобу і реманент, а через деякий час це все було знову відібрано у колективне господарство з негативними наслідками для тих, хто відмовлявся. Анна Андріївна переповідала, що "слуб" (шлюб) брали у клубі, хоча церква була відкрита, селяни боялися вінчатися, щоб не наразити себе на злість енкаведистів.

Вражаючим моментом є те, що після таких маневрів із закриттям та відкриттям церков, глибоко віруюче населення Прикарпаття перестало відвідувати поховальні церемонії. Люди намагалися бути лише на похованні дуже близької людини, оскільки не знали, чи молитися їм на похороні чи ні, і як можна було проводити небіжчика в останню дорогу без молитви.

Страх не змушував хіба що дітей співати колядки та щедрівки на різдвяні свята, тікаючи від сексотів та енкаведистів по селі. Гришук Марія Гаврилівна 1929 р.н. з с. П'ядики Коломийського району розповідала: "Одні діти на одному кутку, інші на другому і бігаємо по селі, колядуємо... Ми на цій вулиці, а там уже гукають, що туди не йдїть, бо по тій вулиці ходять більшовики"²⁰.

Повсюди відбувалися арешти негативно налаштованих, "недовірливих" щодо радянської влади. Жителька села Іванівці Мочернюк Ганна, 1922 р.н. свідчила, що за "перших совітів" розкуркулили та заарештували кілька сімей, а перед самим приходом німців усіх людей зігнали в урочище "луги" біля Прута на розстріл. В цей час з'явилися німецькі літаки і відкрили вогонь по радянських машинах. Більшовицькі кати розбіглися²¹.

Колективізація сільського господарства Прикарпаття, розпочата перед Другою Світовою війною, була завершена, в основному, в кінці четвертої п'ятирічки. По Станіславській області (тепер Івано-Франківська) у 1950 р. були колективізовані майже усі селянські господарства – 96,7%, у селян відібрано 99,1% землі²².

Після вигнання німців радянська влада вдруге почала освоювати землі Прикарпаття. Розпочався другий період радянзації. Про повернення більшовиків місцеві мешканці говорили:

"Перші совіти, були ліпші, бо вони прийшли і одразу пішли"²³. Розпочалося активне відновлення створених до початку Другої Світової війни колгоспів та підготовка усіх сіл до створення нових колективних господарств. Знову-таки насильницькими методами змушували селян вступати до колгоспів. Відбирали худобу, реманент, цінні речі, одяг, залякували штрафами, арештами та виселенням в казахстанські степи та Сибір. Зі свідчень очевидців стає відомо, що варто було заарештувати та вислати одну родину з неколективізованого села, як інші зі страху перед НКВС вступали до новостворених колгоспів.

¹ Гунчак Т. Україна: перша половина XX століття. Нариси політичної історії. – К., 1993. – С. 221 – 224.

² Сторінки історії України: XX століття: Посібн. для вчителя / За ред. С.В.Кульчицького; Упор.: В.П.Шевчук, А.А.Чуб, Н.А.Дехтярьова. – К., 1992. – С. 106.

³ Там само. – С. 108.

⁴ Там само.

⁵ Забілик С. Мрія, що стала дійсністю. – К., 1998. – С. 72 – 73.

⁶ Свідчення Равлюк Ганни Іллівни 1930 р.н. з с. Гавриляк Обертинського р-н, Івано-Франківської області.

⁷ Забілик С. Мрія, що стала дійсністю... – С. 73 – 75.

⁸ Свідчення Петруняк Якова Ільковича 1933 р.н. з с. Гавриляк Обертинського району Івано-Франківської області.

⁹ Коломия й коломийщина. Історико-крізнавче видання. – Т. II. – Збірник споминів і статей про недавнє минуле. – Наукове товариство ім. Шевченка, коломийський осередок. Філадельфія – Коломия, 2008. – С. 283.

¹⁰ Забілик С. Мрія, що стала дійсністю... – С. 76.

¹¹ Грабовецький В. Іванівці. Літопис села над Прутом. – Івано-Франківськ, 2001. – С. 112 – 113.

¹² Свідчення Равлюк Ганни Іллівни 1933 р.н.

¹³ Коломия й коломийщина... – С. 283.

¹⁴ Боднар І. Історія села Голоскова. Літопис рідного краю. – Коломия, 2007. – С. 27.

¹⁵ В.В.Онікієнко, Я.І.Жупанський. Природа й господарство Станіславської області УРСР. – Чернівці, 1960. – С. 46 – 47.

¹⁶ Павло Андрушко, Юрій Феняк. Історія Верхнього Вербіжа. – Коломия, 2007. – С. 48 – 49.

¹⁷ Свідчення Калин Анни Андріївни 1929 р.н. з с. Чортовець Городенківського району Івано-Франківської області.

¹⁸ Савчук М. Історія Великого Ключева. – Коломия, 1992. – С. 23.

¹⁹ Свідчення Равлюк Ганни Миколаївни 1946 р.н. з с. Гарвиляк Обертинського району Івано-Франківської області.

²⁰ Свідчення Гришук Марії Гаврилівни.

²¹ Грабовецький В. Іванівці. Літопис села над Прутом. – Івано-Франківськ, 2001. – С. 112 – 113.

²² Григор'єв А. Станіславська область (географічний нарис). – К., 1957. – С. 61 – 62.

²³ Савчук М. Історія Марківки. – Коломия, 2002. – С. 41.

В статье речь идет о приходе Красной Армии на территорию Западной Украины; первых попытках большевиков создать коллективные хозяйства (1939 – 1941 гг.); анализируются методы и средства агитации местного населения.

Ключевые слова: коллективизация, колхозы, церкви, сельскохозяйственный инвентарь, крестьяне.

Article deals with arrival of Red Army on the territory of Western Ukraine; first attempts of Bolsheviks to create collective farms (1939 – 1941); analysis of methods and means of agitation of local population.

Key words: collectivization, collective farms, churches, agricultural implements, peasants.